

OSMANLI ARASTIRMALARI
V

Neşir Heyeti — Editorial Board

HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ

HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
V

İstanbul - 1986

the royalists. In the same way we find the Lebanese movement of 1840 confronting the Egyptian regime of Muhammad Ali, with all the political commitments which this implied. Even more significantly, Havemann states that the most enduring result of the 1858 rebellion was the increasing 'confessionalization' of Lebanese politics, the dire consequences of which are very much with us today. This is a conclusion of major importance, and one would have liked to see it thoroughly documented; unfortunately this aspect of the problem is mentioned only in passing.

Obviously, these comments from a person who is not a specialist either on the Lebanon or on peasant movements, will be read with reservations comparable to those which Havemann's study has raised in the present reviewer. But is it not a major quality in a book that it challenges the reader to formulate his own conclusions?

Suraiya Faroqhi

Robert OLSON (Arapça çeviri: Abdu'r-rahman b. el-hâc Emin Beg el-Celili), *Hisâru Musil ve'l-Alâkâtü'l-Usmâniyyetu'l-Farsiyye (1718-1743)*, Riyâz 1403-1983.

Amerika'nın Kentucky Üniversitesi Profesörlerinden Robert Olson'un *The Siege of Mosul and Ottoman-Persian Relations 1718-1743* adlı eserine, Musul'un köklü Celili ailesinden Dr. Abdu'r-Rahman b. el-Hâc Emin Beg El-Celili'nin *Hisâru Musil ve'l-Alâkâtü'l-Usmâniyyetu'l-Farsiyye (1718-1743)* adıyla yaptığı Arapça tercümesi (Riyâz, 1403/1983) vasıtasıyla muttali olmuş bulunuyoruz. Eser, bir mukaddime, yedi bölüm ve bir sonuç (hatime) dan meydana gelmiştir. Nâdir Şah'ın Kerkük ve Erbil'i zapt ettikten sonra 1743 yılında da Musul'u muhasarası ve burada uğradığı yenilgi eserin esas konusunu teşkil etmektedir. Fakat gerçekten azimli, gayretli bir araştırmacı ve değerli bir tarihçi olan Robert Olson, Nâdir Şah'ın Musul muhasarasını ve 'Musul'u savunan kahraman Osmanlı Paşa'sı el-Hâc Hüseyin el-Celili'nin üstün gayret ve kahramanlıklarını anlatmaya geçmeden önce 18. asırda Ortadoğunun özellikle Osmanlı Devleti'nin ve İran'ın içinde buldukları, sosyal, kültürel ekonomik, tarihi ve coğrafi şartlar, bu arada Musul'un Osmanlı Devleti ve İran açısından taşıdığı stratejik önemi, İslâm dünyasındaki ilmi ve sınaî gerileme, kültürel ve sosyal bunalmaların doğurduğu çalkantılar, buna karşı Avrupa'nın üstünlüğünü Doğu'ya hissettirmesi gibi konular ele alınmıştır. Yazar bu bölümlerde ilmi ve fikri gücünü, devrin olaylarına derin vukufunu, azim ve gayretini sergilemiştir. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin doğudaki olaylarla alâkadar olmasını engelleyen Patrona Halil İsyanı'na geniş (s. 131-203) yer vermekte ve bu konuda çok ihtisaslaşmış olduğu farkedilmektedir. Her bölümün sonunda yer alan dip-notları, yazarın ele aldığı konulara ne kadar hâkim olduğunu gösterdiği gibi bibliyografya bilgisinin de mükemmelliğini

ortaya koymaktadır. Araştırmacı bu dip-notlarda pek çok orjinal tesbitler, değerlendirilmeler ve kaynaklarla araştırmacıların ve okuyucuların karşısına çıkarmaktadır.

Kitabın esas konusu olan Nadir Şah'ın 1743 yılında Musul'u muhasara ettiği gerçekten XVIII. yüzyılda Ortadoğu'da cereyan eden en önemli olaylardan biri ve Osmanlı-İran münasebetlerinin-Osmanlılar açısından-en kritik anıdır. Osmanlı Devleti, Patrona Halil isyanı gibi iç gâilelerden dolayı Nâdir Şah'ın Irak'daki askeri faaliyetleri karşısında ciddi bir tedbir alacak durumda değildi. Nâdir Şah da bunu bildiği için böyle bir askeri faaliyete girişmişti. Musul, Hindistan, Orta-Asya ve İran üzerinden gelip Anadolu ve Suriye'den batıya uzanan ticaret kervanlarının uğrak yeri olması bakımından dünya ticareti açısından fevkalâde önemli bir mevkide bulunuyordu. Ayrıca Osmanlı coğrafyasında Doğu Anadolu ile Mezopotamya (Bağdat) arasında köprü durumunda idi. Bu itibarla Nadir Şah, Musul'u aldığı takdirde Osmanlı Devleti'nin Irak'la irtibatını keseceği gibi Doğu Anadolu'yu da kontrolü altına alacağını gayet iyi biliyordu. 200.000 kişilik ordu teçhiz etmesi ise, Musul'u almaya ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Müellif, Avşarlı Nadir Şah'ın siyasî düşüncesini askeri faaliyetlerini gerek savaştan önce (s. 205-238), gerek sırasında (s. 282-290) gayet iyi takip etmektedir. Fakat Nadir Şah'ın bütün bu gayretleri Osmanlı Devleti'nin Musul'daki mahalli yöneticileri ve bu yönetimin lideri Musul valisi el-Hac Hüseyin Paşa'nın dehâsı, azim ve iradesi ve yöre halkının gayret ve fedakârlığı karşısında yenik düşmüştür. Bu savaş gerek strateji, gerek neticesi bakımından çok daha sonra vuku bulan-Moskova'nın Napoleon'un ordusuna karşı direnişine benzetilebilir. İşte bütün bu hususları Robert Olson gayet vukuflla, ilmi dirayeti ile ele almakta ve 27 gün süren savaşın safahat ve taktiğini harita ve detaylı planlar üzerinde göstermektedir (s. 277-290)

Eserin 7. bölümü bir yönüyle de savaşın Muzaffer kahramanı Musul Valisi el-Hac Hüseyin Paşa'nın dehâsı, gösterdiği üstün gayretler ve mensubu olduğu Celili ailesinin tarihçesi (s. 271-290) niteliğindedir. Mütercim hukuk doktoru Abdu'r-Rahman b. el-Hac Emin Beg el-Celili de bu köklü ailenin son fertlerinden biridir. Bu bakımdan-haklı olarak-atalarının Musul Muhasarası'ndaki hizmetlerine ve mensubu bulunduğu ailenin köklü tarihine duyduğu ilgiden dolayı bu eseri Arapça'ya tercüme etmekle bir hizmet ifa etmiştir. Mütercim, Celili ailesinin kurucusu ve savaşın kahramanı el-Hac Hüseyin Paşa'nın dedesi Abdu'l-Celil'in-Son devir soy bilginlerine dayanılarak (s. 272)-Diyarbakır'ın Hristiyan bir ailesine nisbet edilmesine ve bu Abdu'l-Celil'in de Hristiyan olarak öldüğü (1681) ve bir kilisenin bahçesine defnedildiğine dair müellifin verdiği habere (s. 275-276) itirazda bulunmaktadır. Bu konuda dip-notu olarak esere yaptığı eklerle Celili ailesinin ilk ferdi Abdu'l-Celil hakkında orijinal bilgiler vermiş ve böylece Osmanlı Devleti'nin son zamanına kadar Musul'da yöneticilik yapan Celili ailesi daha iyi tanıtılmıştır.

Abdül-Celil'in aslının hristiyan olduğu ve Musul'da bir kilise bahçesinde medfun bulunduğu hakkında Robert Olson'un Stephen LONGRIGG'in *Four Centuries of Modern Iraq* (Oxford 1925) adlı eserine dayanarak verdiği malû-

matın gerçekte ilgisi olmadığını Dr. Abdü'r-rahman öne sürmekte, sonra da Abdü'l-celil'in Diyarbakır'lı bir müslüman olduğunu, orada büyüdüğünü, Musul'a geldikten sonra da Diyarbakır-Musul ve Bağdad arasında nakliyecilik ve ticaretle uğraştığını, mezarının Musul'da Yeni-kapı yakınlarında Annar denilen yerde olup, herkes tarafından da bilindiğini kaydetmektedir. Bir müslümanın kilisede defn edilmesi olayı ise hem İslâm, hem de Hristiyan geleneklerine göre, mümkün değildir.

Dr. Robert Olson'a gerçeği bildirmek için, eserini Arapçaya çeviren Dr. Abdü'l-Celil, kendisine Ali Emiri Efendi'nin *Tezkire-i Şuarâ-i Amid* (İstanbul 1328) adlı eserinin ilgili bölümünü de göndermiş, Celili ailesinin aslı hakkında Ali Emiri Efendi'nin verdiği bilgileri kendisine nakl etmiştir. Ayrıca, Dr. Abdurrahman, Muhammed Emin b. Hayrullah el-Hatib el-Umari'nin *Menlehu'l-Evliyâ* (neşr. Said ed-Diveci, Musul 1967)'sında da *Tezkire-i Şuarâ-i Amid*'te Celili ailesinden olan Şair Halid Ağa el-Celili hakkında verilen bilgileri genişçe tahkik etmiştir (s. 318-324).

Yine Dr. Abdurrahman, yazar Robert Olson'a Dr. İmad Abdus-selâm'ın *El-Musul fi ahdi'l-Usmâni, Fetretu'l-hukmî'l-mahalli (1726-1834)* adlı eserini de göndermiştir. Burada da yazar birinci bölümde (Necf Matbaası 1395/1975, s. 39-45). Celili ailesinin siyaset sahnesine çıkışını ele almakta ve ailenin müessesisi Abdü'l-Celil'den de bahs etmektedir. Onun hakkındaki yanlış rivâyetler orada da münakaşa konusu edilmektedir.

Sonuç olarak, bu değerli eser, bir himmet sahibi tarafından daha fazla gecikmeden Türkçe'ye çevrilmeli, Arapçası'ndan da yararlanılmalıdır. Özellikle, bu sonucunda yapılan düzeltmeler dikkate alınmalıdır.

Bugün Irak-İran arasındaki ihtilâfın temelinde yatan olaylara nüfuz edebilmek ve hâl-i hazırda Orta-Doğu'da cereyan eden olaylara doğru teşhis koyabilmek için bu güzel çalışmayı okunak zaruridir.

Mikâil Bayram

Suraiya FAROQHI, *Towns and Townsman in Ottoman Anatolia. Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520-1650*. Cambridge Studies in Islamic Civilization, Cambridge University Press 1984, XIV-425 sahife, 9 resim, 2 şekil, 21 harita, 50 tablo.

Uzun yıllardanberi Ankara'da Orta-Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim faaliyetlerinin yanı-sıra, Ankara ve İstanbul arşiv ve kitaplarında ilmi çalışmalarını sürdüren, hemen her yıl birbirinden daha ilgi çekici, kıymetli makaleler yayınlayan Prof. Suraiya FAROQHI, *Der Bektaschi-Orden in Anatolien* (Wien 1981, bak. *Osmanlı Araştırmaları*, IV, 339-40)'den sonra Anadolu ile ilgili ikinci kitabını da okuyucularına sundu.